

När har Sverige blivit nog ojämlikt?

De svenska hushållens ekonomi 1985 och 1992

Fördelningen av ekonomiska resurser har under en följd av år blivit allt mer ojämlik och gapet mellan hög- och låginkomsttagare har vidgats. Björn Halleröd analyserar i denna artikel inkomst- och utgiftsdata från 1985 och 1992. Resultaten visar att de ekonomiska klyftorna vuxit markant mellan undersökningsåren. Skillnaderna har ökat mellan yrkesgrupper, generationer, hushållstyper och regioner. Dessutom visas att förändringen av den ekonomiska fördelningen blir ännu tydligare om man ser till det konsumtionsutrymme hushållen har kvar efter att de betalat sina mest basala utgifter.

Kravet på ökad löneflexibilitet är ett ofta förekommande inslag i dagens debatt. Vanligen åberopas två skäl för detta. För det första bör vi acceptera att de lägsta lönerna på arbetsmarknaden pressas nedåt för att det skall bli lönsamt att anställa lågutbildade och ungdomar. Därmed kan arbetslösheten minskas. Birgitta Swedenborg (DN-debatt 951228) argumenterar exempelvis för att den solidariska lönepolitiken skall överges till förmån för en ökad marknadsanpassning av lönerna och att fördelningspolitiken bör föras via skattesystemet, inte via en kontrollerad lönebildning. Den enda rimliga tolkningen av detta är att skattesystemets progressivitet bör bli mer tydlig. Det står i sin tur i direkt motsats till det andra argumentet för ökad lönespridning som går ut på att det är den

kvalificerade arbetskraften som bör gynnas. Högutbildad och kvalificerad personal måste erbjudas höga löner och förmånliga skattevillkor. I annat fall riskerar Sverige att dräneras på kompetens, vilket i förlängningen antas få förödande konsekvenser för den svenska ekonomin. Jag skall inte här diskutera om dessa slutsatser är riktiga eller ej. Jag skall bara peka på det faktum att de som ber om ökade inkomstskillnader redan blivit bönhörda. Inkomstskillnaderna har i Sverige, som i flertalet jämförbara länder, ökat sedan början av 1980-talet. Denna utveckling har uppenbarligen inte förhindrat den ekonomiska kris och höga arbetslöshet som vi nu har att leva med.

Syftet med denna analys är att studera den ökade inkomstspridningens effekter på hushållens ekonomi. För ändamålet skall år 1985 jämföras med år 1992. År 1985 hade Sverige tagit sig ur det tidiga 80-talets lågkonjunktur, arbetslösheten var på väg ner och en kraftig ekonomisk expansion stod för dörren. År 1992 är det strategiska året på 90-talet. Det var då skattereformens effekter slog igenom och det var då som botten gick ur den svenska

BJÖRN HALLERÖD är docent i sociologi och verksam vid sociologiska institutionen, Umeå universitet. Hans forskning är främst inriktad mot socialpolitik, fördelningsfrågor och levnadsstandard.

ekonomin. Tidsperioden 1985–92 spänner alltså över lejonparten av "80-talsekonomin".

Utgångspunkten för analyserna är hushållens disponibla inkomster. De förändringar som ägt rum kan därmed inte enbart hänföras till arbetsmarknaden och lönebildningen utan också till bidrags- och skattesystemen. Att koncentrera uppmärksamheten mot hushållens inkomster är också motiverat av att det är den disponibla inkomsten som omsätts i konsumtion, vilken i sin tur synliggör klyftorna i samhället och gör de abstrakta löneskillnaderna reella. Bilden skall också fördjupas genom beaktandet av vissa basala utgiftsposter. Antagandet är att förändringar i de basala utgifterna har förstärkt effekterna av den ökade spridningen i disponibla inkomster.

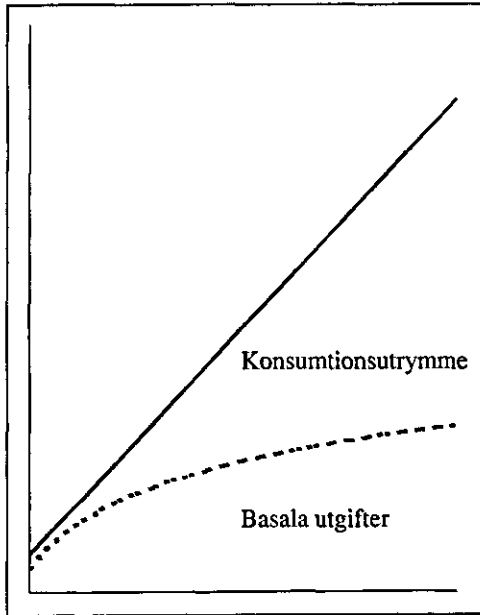
De disponibla inkomsterna steg för i stort sett alla grupper i samhället mellan åren 1985 och 1992. Därmed borde också missnöjet med inkomsterna minska. Den omfattande psykologiska och socialpsykologiska forskningen kring begreppet *relativ deprivation* visar dock att den relativa utvecklingen är minst lika viktig för att förstå de spänningar och konflikter som uppkommer i ett samhälle. Människor bedömer sin egen situation främst utifrån *relativa jämförelser* med andra *relevanta grupper*, inte utifrån absoluta förhållanden (se t ex Runciman [1966], Taylor & Moghaddam [1987]). Det betyder inte att absoluta förhållanden är betydelselösa. Ingen kan på allvar hävda att levnadsförhållandena i Sverige inte väsentligen förbättrades under de senaste hundra åren. Diskussioner om levnadsstandard, konsumtion och fattigdom kan inte reduceras till en fråga om enbart relativa relationer (Sen [1983]). Faktum kvarstår dock; om de flesta får det bättre men ett fåtal sämre, eller om vissa får det lite bättre medan andra får det mycket bättre så påverkas upplevelsen av förändringen. Det är de relativa skillnaderna som skapar klyftor och konflikter i ett samhälle.

Konsumtionsutrymme

Syftet med att jämföra disponibel inkomst mellan grupper och över tid är att göra det möjligt att uttala sig om skillnader i människors förmåga att köpa varor och tjänster. Den tes som skall drivas här är att dessa skillnader framstår mer tydligt om hushållens mest basala utgifter dras från den disponibla inkomsten. Grundantagandet är då att konsumtion i hög grad är ett gruppbe-teende styrt av sociala normer. Detta gäller även vid tillfredsställande av grundläggande fysiska behov. I alla samhällen finns det till exempel mer eller mindre strikta regler om vilken typ av föda som är acceptabel. Det sociala tvånget att konsumera i enlighet med de normer och värderingar som finns i samhället har betonats av bland andra Smith [1776], Simmel [1965], Townsend [1979] och Sen [1983, 1988]. Det bärande argumentet är att ett fullvärdigt deltagande i samhällslivet kräver att man kan bo, äta och klä sig på ett för andra acceptabelt sätt. Socialt nödvändig konsumtion är därför relativt till det samhälle man lever i. Empiriska studier har också visat att det finns en hög grad av homogenitet i människors konsumtionspreferenser (Mack & Lansley [1985], Halleröd [1994], Nolan & Whelan [1996]). Det betyder inte att individuella preferenser är betydelselösa för individers konsumtion. I huvudsak opererar dock dessa inom de sociala konventionernas ramar.

Vad som skall räknas som basala utgifter kan naturligtvis diskuteras och valet kommer alltid att präglas av ett visst godtycke. Här kommer utgifter för livsmedel, boende, barntillsyn samt hälso- och sjukvård att räknas som basala. Det ekonomiska utrymme som återstår sedan de basala utgifterna betalats utgör hushållens *konsumtionsutrymme*. Begreppet konsumtionsutrymme har en direkt koppling till Katonas [1968] begrepp "diskretionär inkomst" och "diskretionär köpkraft". Katonas argument är att det moderna konsumtionssamhället blev möjligt tack vare

Figur 1 Samband mellan inkomster, basala utgifter och konsumtionsutrymmets storlek.

att stora grupper av befolkningen fick inkomster som översteg deras basala utgifter. Av tankegången följer att det är konsumtionsutrymmets storlek, inte den disponibla inkomsten, som avgör hushållens förmåga att ta del i det moderna konsumtionssamhället (Åberg [1989]). Konsumtionsutrymmet tenderar dessutom att vara mer ojämnt fördelat än den disponibla inkomsten vilket visas av *Figur 1*. Den heldragna linjen i figuren antas motsvara hushållens disponibla inkomster och den streckade linjen utgör de basala utgifterna. Observera att skattningen av de basala utgifterna inte syftar till att fastställa gränsen för en minimiinkomst eller ett så kallat fattigdomsstreck. Utgångspunkten är istället att ju mer pengar ett hushåll tjänar desto mer pengar lägger det på de basala utgifterna. Kort sagt, hushåll med stora inkomster antas bo och äta bättre än hushåll med mindre inkomster.

Exakt hur sambandet mellan basala utgifter och inkomster ser ut är till sist en empirisk fråga. En rimlig hypotes är dock att

den andel av inkomsten som används till basala utgifter minskar i takt med att inkomsterna ökar. Konsumtionsutrymmet förväntas alltså öka snabbare ju högre upp på inkomststegen man kommer. Poängen är att analyser av konsumtionsutrymme tydliggör de reella skillnaderna i olika gruppers konsumtionskraft och därmed på ett mer grundläggande sätt fångar de ekonomiska klyftor som finns i dagens samhälle.

Data

De data som används i analyserna är hämtade från SCBs undersökning av hushållens utgifter (HUT). En viktig skillnad mellan HUT och de data som vanligen används i svensk inkomststatistik rör definitionen av hushåll. Vanligen definieras i Sverige vuxna personer som ej är sambo eller gifta som separata hushåll. Det betyder exempelvis att myndiga barn som bor tillsammans med sina föräldrar alltid räknas som ett separat hushåll. I HUT avgränsas hushållet utifrån intervjufrågor om vilka individer som ingår i hushållet och som har gemensam ekonomi. Samtliga personer som anges tillhöra hushållet räknas, oberoende av ålder, som hushållsmedlemmar. Beräkningar av hushållens disponibla inkomster och deras utgifter baseras på samtliga hushållsmedlemmars förhållanden. Detta sätt att avgränsa hushållen är på många sätt att betrakta som mer rimligt än de gängse definitioner som används i svensk inkomststatistik. Värt att notera är också att Sverige är tämligen ensam om att i inkomststatistiken definiera hemmavarande ungdomar som egna hushåll. Av de 26 länder som deltar i samarbetet kring Luxemburg Income Study (LIS) är Sverige det enda landet med denna ordning. En effekt av detta är att ojämlikheten i den svenska inkomstfördelningen och förekomsten av fattigdom överskattas i jämförelse med andra länder.

Inkomstuppgifterna för egna företagare och lantbrukare är alltid behäftade med

mätproblem, vilket motiverar att de utelämnas från de vidare analyserna. Det betyder inte att deras situation betraktas som oproblematiske eller ointressant. Det finns goda skäl att fördjupa sig i de privatekonomiska villkoren för båda grupperna. Detta kan dock ej göras med tillförlitlighet utifrån HUT eller annan mer traditionell inkomststatistik. För att undvika de mätproblem som finns bland de allra yngsta hushållen har en lägsta åldersgräns satts till 20 år. För att kunna jämföra de båda undersökningsåren har uppgifterna från år 1985 räknats upp till 1992 års penningvärde med hjälp av konsumentprisindex (KPI). Analyser av inkomster och utgifter kommer till en början att genomföras utan hänsyn till hushållens sammansättning. Eftersom antalet individer som skall försörjas varierar mellan olika hushåll krävs det dock en standardisering som möjliggör en jämförelse av konsumtionsförmågan hos de individer som ingår i hushållen. Därför kommer konsumtionsutrymmet i de avslutande analyserna att transformeras med hjälp av en så kallad ekvivalensskala. Det *ekvivalenta konsumtionsutrymmet* skall tolkas som det konsumtionsutrymme som varje individ (konsumtionsenhet) kan disponera oavsett hushållets storlek. Valet av ekvivalensskala är dock inte helt trivialt och det finns gott om skalor att välja bland och en kritisk distans till olika skattningar av "ekvivalenta" ekonomiska resurser är hälsosam (Pollak & Wales [1979], Coulter m fl [1992]). Varje rimlig ekvivalensskala är dock bättre än ingen skala alls vid jämförelser mellan olika hushållstypers ekonomiska situation. Den ekvivalensskala som skall användas här är den som socialstyrelsen rekommenderat i samband med fastställandet av den vägledande normen för socialbidrag (Jansson [1994], SOU [1995]).¹

Utveckling av den disponibla inkomsten mellan 1985 och 1992

Perioden mellan 1985 och 1992 kännetecknades av ekonomisk högkonjunktur

och extremt låg arbetslöshet. Krisen i den svenska ekonomin gav sig tillkänna först i början av 1990-talet och blommade ut i sin fulla kraft efter 1992. Den gynnsamma ekonomiska utvecklingen satte tydliga spår i hushållens disponibla inkomster som var nästan 26 procent högre 1992 än vad de var 1985. En av orsakerna till ökningen var skattereformen som ledde till att skatten i genomsnitt minskade från cirka 31 procent före reformen till cirka 26 procent efter reformen (Jansson [1994]). Samtidigt med att inkomsterna steg blev de också allt mer ojämnt fördelade. Avståndet mellan låg- och höginkomsttagare ökade. Skillnaderna mellan olika yrkeskategorier blev mer manifest. De som föddes under första hälften av 1940-talet eller tidigare ökade generellt sina inkomster mer än de yngre. Barnfamiljer tappade i förhållande till dem utan barn (Jansson [1994], SOU [1995]). Dessa förändringar kan dock inte ses som oberoende av varandra. För det första finns det rent statistiska samband mellan olika kategorier inom befolkningen. År 1985 var exempelvis den genomsnittlige högre tjänstemannen fyra till fem år äldre än den genomsnittlige arbetaren. År 1992 hade skillnaden stigit till mellan sju och åtta år. Ålder hänger också intimt samman med hushållstyp, vilket i sin tur direkt påverkar hushållets disponibla inkomster. För det andra så kombineras de olika kategorierna i de reellt existerande hushållen. Individer tillhör inte bara en specifik yrkeskategori utan de tillhör samtidigt en åldersgrupp, ett hushåll och de bor i någon region. Det är därför viktigt att belysa de kombinerade effekterna av de

¹ Ekvivalensskalan baseras på följande delningstal. (Skalan reviderades år 1991. Delningstalen för 1992 skall därför ökas med 0,01.)

1 vuxen	1,15
Ytterligare vuxen	0,75
Barn 0-3 år	0,55
Barn 4-10 år	0,65
Barn 11-17 år	0,75

ökade inkomstskillnaderna. För detta ändamål kommer skattningar av hushållens disponibla inkomster att göras med hjälp av regressionsmodeller.

Resultaten från den inledande regressionsanalysen visas i *Tabell 1*. Estimaten inom varje grupp skall förstås som avvikelser från referensgruppen. Referensgruppen för yrke är högre tjänstemän och estimaten visar exempelvis att den disponibla inkomsten för en oklassificerad arbetare var 50 697 kronor lägre än för en högre tjänsteman år 1985. År 1992 hade skillnaden ökat till 82 072 kronor. Observera att effekterna av de övriga variablerna i analysen är kontrollerade. Skillnaderna mellan de olika yrkesgrupperna kan inte hänföras till olikheter i ålder, hushållssammansättning eller boenderegion. I jämförelsen mellan åldersgrupper är det ålderskategorien 51–64 år som är referensgrupp. De olika hushållstyperna jämförs med samboende utan barn och regionerna mellanstad och glesbygd jämförs med storstad. 'Konstanten' i analysen uttrycker den skattade inkomsten för ett hushåll som omfattar alla referensgrupper, det vill säga högre tjänstemän, mellan 51 och 64 år gamla, som är samboende utan barn och som bor i någon av de större städerna. Den disponibla inkomsten för denna grupp skattas till drygt 240 000 kronor per år 1985 och cirka 335 000 kronor 1992. Den disponibla inkomsten har alltså ökat med mer än 90 000 kronor per år räknat i 1992 års penningvärde.

Estimaten i *Tabell 1* visar på tilltagande skillnader i fördelningen av disponibla inkomster. Alla yrkesgrupper har tappat till de högre tjänstemännen mellan undersökningsåren. De renodlade klasskillnaderna har alltså ökat. Även fördelningen mellan åldersgrupper har blivit mindre jämlik. De som är 40 år och yngre har tappat markant i förhållande till 51–64-åringarna. Ett intressant resultat är att 41–50-åringarna hade högre inkomster än 51–64-åringarna år 1985. Denna skillnad fanns inte kvar år 1992 vilket tyder på att inkomstskillna-

derna följer generationer snarare än ålder. Den generation som föddes under 30- och början av 40-talet tycks leva under gynnsammare ekonomiska villkor än de som är födda senare.

Även pensionärer, ensamstående såväl som samboende, har tappat relativt till referensgruppen. Estimaten för barn visar dels att antalet barn signifikant påverkar hushållets ekonomi, dels att barn till ensamstående har större påverkan än barn till samboende. Skillnaden mellan barn till ensamstående och barn till samboende beror i huvudsak på de transfereringar som utgår till de förstnämnda. Det är dock förvånande att estimaten är något lägre 1992 jämfört med 1985. De transfereringar som är kopplade till barn har inte minskat under perioden utan tvärtom höjts. En trolig förklaring är istället den så kallade "baby-boomen". Av alla barnfamiljer i HUT-undersökningarna hade år 1985 knappt 19 procent något barn i åldern 0 till 2 år. År 1992 hade siffran stigit till drygt 25 procent. Det är därför rimligt att anta att en större andel av barnfamiljerna uppbar föräldrapenning 1992 än 1985. (Effekten på den disponibla inkomsten beror främst på de 90 dagar som föräldrapenningen är begränsad till, det så kallade garantibeloppet.) Både ensamstående män och kvinnor har tappat i förhållande till samboende utan barn. Dessutom har skillnaden mellan ensamma män och kvinnor ökat, en ökning som alltså är oberoende av yrkestillhörighet. Samboende med barn skilde sig inte signifikant från dem utan barn år 1985. År 1992 är dock skillnaden både signifikant och tydlig. De som bor i någon av storstäderna har i genomsnitt högre inkomster än andra, en skillnad som också den har ökat över tiden. Till sist kan det konstateras att modellerna förklarar huvuddelen av variationen i disponibel inkomst vid båda mätillfällena.

Tabell 1 Regressionsestimat^a av disponibel inkomst år 1985 och år 1992

Variabel	Estimat 1985	Estimat 1992
Skillnad i disponibel inkomst relativt högre tjänstemän ‡		
Tjänstemän på mellannivå	-21 773	-44 891
Lägre tjänstemän	-39 105	-63 824
Facklärd arbetare	-43 291	-69 713
Ej facklärd arbetare	-50 697	-82 072
Ej klassificerade	-68 805	-91 924
Skillnad i disponibel inkomst relativt dem i åldern 51-64 år		
-25 år	-18 142	-40 179
26-30 år	-12 652	-28 263
31-40 år	-4 233	-21 995
41-50 år	13 570	1 764
Skillnad i disponibel inkomst relativt samboende utan barn		
Barn till ensamstående	29 739	25 325
Barn till samboende	12 403	10 482
Ensamstående man utan barn	-84 294	-105 737
Ensamstående kvinna utan barn	-93 877	-124 793
Ensamstående förälder	-94 677	-104 098
Samboende med barn	2 789	14 568
Övriga hushåll	52 300	57 873
Skillnad i disponibel inkomst relativt högre tjm., 51-64 år och samboende utan barn		
Ensamstående pensionär	-158 114	-224 126
Samboende pensionär	-88 145	-130 048
Skillnad i disponibel inkomst relativt Stockholm, Göteborg och Malmö		
Mellanstora städer	-9 733	-18 537
Landsbygd	-12 058	-23 463
Konstant: estimat för samboende högre tjm. utan barn boende i storstad	242 288	335 289

^a Estimaten baseras på uppgifter från 3 972 hushåll år 1985 och 3 374 hushåll år 1992. Modellen förklarade 69 procent av variansen 1985 och 65 procent 1995. F-värdet var 466,94 respektive 320,82. Ej signifikanta estimat (p mindre än 0,95) anges med kursiv stil.

‡ Till gruppen högre tjänstemän räknas här också de fria yrkesutövare och de med ledande befattningar

Basala utgifter

Inkomsterna har alltså fått en mer ojämlig fördelning. Frågan är om denna utveckling blir än mer tydlig vid en analys av konsumtionsutrymme. Det finns främst två skäl till att anta att så är fallet. För det första, ett grundantagande, som exemplifieras i *Figur 1*, är att den relativa kostnaden för basala utgifter minskar i takt med att inkomsterna ökar. Om så är fallet kom-

mer den tilltagande inkomstspredningen att bli än mer tydlig vid en analys av konsumtionsutrymme. För det andra, om den relativa prisstrukturen förändrats på ett sådant sätt att vissa grupper fått höjda kostnader för basala utgifter så kan detta antingen förstärka eller försvaga effekterna av den tilltagande inkomstspredningen.

För att testa de båda antagandena har en analys av basala kostnader (livsmedel, boende, barnomsorg och sjukvård) gjorts.

Analysen utgår från samma grundmodell som användes vid skattningen av hushållens inkomster. Ytterligare tre variabler ingår dock. För det första ingår en variabel för villaboende. Huruvida man bor i villa eller ej antas inte direkt påverka hushållens inkomster, men väl deras utgifter eftersom det som regel är dyrare att bo i villa. För det andra kommer disponibel inkomst att användas som oberoende variabel. Utgångspunkten är att de basala utgifterna ökar i takt med att inkomsten ökar. Om detta antagande förklarar huvuddelen av variansen så kommer alla övriga estimat att vara nära noll och icke signifikanta. Signifikanta estimat betyder att specifika grupper konsumerar mer eller mindre än vad som kan antas utifrån deras inkomst. För det tredje kommer den kvadrerade disponibla inkomsten att ingå i analysen. Hypotesen är att effekten av denna variabel skall vara negativ, vilket skulle bekräfta att ökningen av de basala utgifterna minskar i takt med att den disponibla inkomsten blir högre.

Av *Tabell 2* framgår att det inte finns några signifikanta skillnader mellan de olika yrkesgrupperna. Då inkomsterna varierar mellan olika yrkesgrupper kan inte resultatet tolkas som att alla yrkesgrupper har lika stora basala utgifter. Istället skall resultatet tolkas som att alla spenderar den mängd pengar på de basala utgifterna som det kan förväntas utifrån deras inkomster, ålder, boendeort, boendeform och hushållssammansättning. År 1985 var de basala utgifterna signifikant lägre för huvuddelen av dem som var yngre än 51 år. Sju år senare var dock bilden annorlunda och det var endast de allra yngsta som avvek från referensgruppen. Avvikelsen var dock betydligt mindre år 1992 jämfört med år 1985. Estimatet för de variabler som mäter hushållens sammansättning visar att barnfamiljerna fått erfara stegrade utgifter 1992 samtidigt som kategorien övriga hushåll minskat sina utgifter. Bland pensionärerna har den negativa avvikelsen för ensamstående år 1985 upphört att vara signi-

fikant år 1992. Baskostnaden är vid båda mätillfällena lägre i de medelstora städerna och på landsbygden jämfört med de tre storstäderna. Kostnaderna för att bo i villa var båda åren högre än för att bo i lägenhet. Skillnaden har dock minskat över tiden. Det kan konstateras att hushållen i genomsnitt använder cirka 26 öre av varje intjänad krona till baskostnader. Det negativa estimatet för den kvadrerade disponibla inkomsten visar dock att andelen basala utgifter minskar något ju högre den disponibla inkomsten blir. Det resonemang som exemplifierades i *Figur 1* bekräftas således; ökade inkomster bland dem som redan har höga inkomster bidrar mer till att öka konsumtionsutrymmet än vad en motsvarande inkomstökning gör bland låginkomsttagare.

Resultaten i *Tabell 2* visar att det inte bara är fördelningen av inkomster som förändrats, även hushållens utgifter har förändrats. En jämförelse av de två regressionsanalyserna indikerar att förändringen av utgifterna har förstärkt effekterna av förändringen i inkomster. Detta gör det i sin tur motiverat att studera fördelningen av hushållen konsumtionsutrymme. Till sist skall det betonas att det främst är förändringar av de relativa boendekostnaderna som orsakar skillnader mellan åren i *Tabell 2*. Tydligast slår boendekostnaderna på åldersvariablerna. Det faktum att de som är yngre än 51 år har fått högre baskostnader år 1992 jämfört med 1985 beror på ökade boendekostnader, vilket främst har slagit mot yngre hushåll som nyligen har gjort sitt inträde på bostadsmarknaden.

Hushållens konsumtionsutrymme

Hushållens konsumtionsutrymme har beräknats enligt följande:

$$\text{Konsumtionsut.} = \frac{\text{Disponibel ink.} - \text{Basala utg.}}{\text{Ekvivalensskala}}$$

² Detta framgår av separata analyser av boendekostnader och livsmedelskostnader.

Tabell 2 Regressionsestimater^a av kostnader för basala utgifter (mat, boende, sjukvård och barntillsyn) år 1985 och år 1992

<i>Variabel</i>	<i>Estimat 1985</i>	<i>Estimat 1992</i>
Skillnad i basala utgifter relativt högre tjänstemän‡		
Tjänstemän på mellannivå	-1 724	-601
Lagre tjänstemän	-2 356	-814
Facklärd arbetare	-1 396	3 696
Ej facklärd arbetare	-2 213	1 051
Ej klassificerade	-784	935
Skillnad i basala utgifter relativt dem i åldern 51-64 år		
-25 år	-11 053	-6 413
26-30 år	-6 330	-3 250
31-40 år	-2 420	1 684
41-50 år	-4 154	-952
Skillnad i basala utgifter relativt samboende utan barn		
Barn till ensamstående	8 697	8 957
Barn till samboende	8 739	6 313
Ensamstående man utan barn	-9 006	-7 025
Ensamstående kvinna utan barn	-4 721	-3 090
Ensamstående förälder	-2 421	6 819
Samboende med barn	7 460	13 155
Övriga hushåll	6	-7 747
Skillnad i basala utgifter relativt högre tjm., 51-64 år och samboende utan barn		
Ensamstående pensionär	-9 825	-2 503
Samboende pensionär	-2 827	-4 092
Skillnad i basala utgifter relativt Stockholm, Göteborg och Malmö		
Mellanstora städer	-3 522	-5 663
Landsbygd	-4 935	-8 548
Skillnad i basala utgifter relativt dem som bor i lägenhet		
Villa	16 301	12 380
Förändring i basala utgifter relativt förändring i disponibla inkomster		
Disponibel inkomst	0,263	0,261
Kvadrerad disponibel inkomst	-0,006	-0,006
Konstant: estimat för samboende högre tjm. utan barn boende i lägenhet i storstad och med "noll" kronor i disponibel inkomst	40 019	38 236

^a Estimaten baseras på uppgifter från 3 972 hushåll år 1985 och 3 374 hushåll år 1992. Modellen förklarade 60 procent av variansen 1985 och 60 procent 1995. F-värdet var 279,50 respektive 230,10. Ej signifikanta estimat (p mindre än 0,95) anges med kursiv stil.

‡ Till gruppen högre tjänstemän räknas här också de fria yrkesutövarna och de med ledande befattningar

Ett uppenbart problem med ovanstående beräkning är att enskilda hushålls preferenser kan påverka de basala utgifterna alltför mycket. Detta kan framför allt antas gälla utgifter för boende och livsmedel. Barnomsorg samt vård och medicin är mindre känsliga för preferenser då priset på dessa tjänster i huvudsak är politiskt bestämda. För att komma tillrätta med problemet har utgifterna för boende och livsmedel justerats till ett intervall som varierar mellan 75 och 125 procent av den förväntade utgiften.³ Hushåll vars utgifter faller under intervallet har getts ett värde som motsvarar 75 procent av den förväntade utgiften. De som ligger över intervallet har fått ett värde som motsvarar 125 procent av den förväntade utgiften.

Till sist har konsumtionsutrymmet analyserats i en regressionsanalys baserad på samma modell som tidigare användes för att skatta disponibel inkomst. Resultaten i *Tabell 3* visar på kraftigt ökade skillnader. Klyftan mellan yrkesklasserna har vuxit markant. De som är under 41 år har tappat i förhållande till dem som är äldre. Barnens negativa inverkan på konsumtionsutrymmet har förstärkts. Ensamstående män har tappat något medan ensamstående kvinnor har halkat efter de samboende utan barn ordentligt. Estimaten för ensamstående föräldrar har ökat något men då skall man komma ihåg att barnens negativa inverkan har förstärkts. Samboende med barn har också tappat i förhållande till samboende utan barn. Även här skall den separata effekten av antalet barn adderas. Pensionärer och övriga hushåll har även de halkat efter referensgruppen. Avståndet mellan storstadsbor och dem som bor i mellanstora städer och på landsbygden har vuxit. Storstädernas högre inkomstläge tycks alltså mer än väl kompensera för de höga boendekostnaderna. År 1985 var kostnaderna för dem som bodde i villa signifikant högre än för dem som bodde i lägenhet, en skillnad som inte kvarstod år 1992. Den relativa kostnaden för att bo i

villa har alltså, annat lika, minskat mellan mätstillfällena.

Analysen visar tydligt att skillnaderna mellan klasser, hushållstyper och åldersgrupper har ökat över tiden. Då reellt existerande hushåll kombinerar dessa karakteristika förstärks skillnaden av den additiva effekten. I diagrammet nedan har konsumtionsutrymmet för några typfall av hushåll beräknats utifrån estimaten i *Tabell 3*. Typfallen har valts med tanke på att tydliggöra de skillnader som råder mellan olika yrkesgrupper, ålderskategorier, hushållstyper samt mellan män och kvinnor. Samtliga typfall antas bo i en medelstor stad. Staplarna anger konsumtionsutrymmets storlek och kurvan visar konsumtionsutrymmets förändring mellan undersökningsåren.

Figur 2 kan sammanfattas med orden "den som har skall vara givet". Om vi först koncentrerar oss på förändringen mellan åren så framgår tydligt att det är de högre tjänstemännen som är de stora vinnarna. Deras konsumtionsutrymme har ökat med mellan cirka 25 000 och drygt 35 000 kronor per konsumtionsenhet. En god om än jämförelsevis lägre utveckling av konsumtionsutrymmet har också samboende pensionärer och äldre samboende ej facklärdas arbetare utan barn haft. Sämst har utvecklingen varit för ej facklärdas arbetare med barn, ensamstående med barn och ensamstående ungdomar. Ökningen av konsumtionsutrymmet har alltså till stor del gått till dem som redan 1985 hade det bästa ekonomiska läget, vilket lett till att de ekonomiska klyftorna ökat dramatiskt. År 1985 hade de högre tjänstemännen utan barn ett konsumtionsutrymme på lite drygt 60 000 per konsumtionsenhet. Konsumtionsutrymmet för de typfall som har lägst inkomster var kring 20 000 per konsumtionsenhet. År 1992 var utrymmet

³ Den förväntade utgiften för boende och livsmedel har estimerats i en regressionsmodell motsvarande den som redovisas i *Tabell 2*.

Tabell 3 Regressionsestimater^a av ekvivalent konsumtionsutrymme år 1985 och år 1992

Variabel	Estimat 1985	Estimat 1992
Skillnad i konsumtionsutrymme relativt högre tjänstemän ‡		
Tjänstemän på mellannivå	-6 764	-17 584
Lägre tjänstemän	-12 858	-27 168
Facklärda arbetare	-15 773	-30 718
Ej facklärda arbetare	-18 572	-37 323
Ej klassificerade	-32 213	-46 906
Skillnad i konsumtionsutrymme relativt dem i åldern 51-64 år		
-25 år	-1 990	-13 414
26-30 år	-309	-5 492
31-40 år	-897	-5 936
41-50 år	-271	-3 657
Skillnad i konsumtionsutrymme relativt samboende utan barn		
Barn till ensamstående	-1 755	-6 267
Barn till samboende	-7 521	-9 143
Ensamstående man utan barn	-6 158	-6 610
Ensamstående kvinna utan barn	-16 006	-22 048
Ensamstående förälder	-26 857	-29 028
Samboende med barn	-11 747	-16 491
Övriga hushåll	-2 544	-6 905
Skillnad i konsumtionsutrymme relativt högre tjm., 51-64 år och samboende utan barn		
Ensamstående pensionär	-16 766	-40 334
Samboende pensionär	-6 943	-25 654
Skillnad i konsumtionsutrymme relativt Stockholm, Göteborg och Malmö		
Mellanstora städer	-2 676	-5 400
Landsbygd	-2 578	-4 857
Skillnad i konsumtionsutrymme relativt dem som bor i lägenhet		
Villa	-3 857	998
Konstant: konsumtionsutrymme för samboende högre tjm. utan barn boende i storstad och i lägenhet.	75 759	112 120

^a Estimaten baseras på uppgifter från 3 963 hushåll år 1985 och 3 374 hushåll år 1992. Modellen förklarade 37 procent av variansen 1985 och 36 procent 1995. F-värdet var 119,15 respektive 94,18. Ej signifikanta estimat (p mindre än 0,95) anges med kursiv stil.

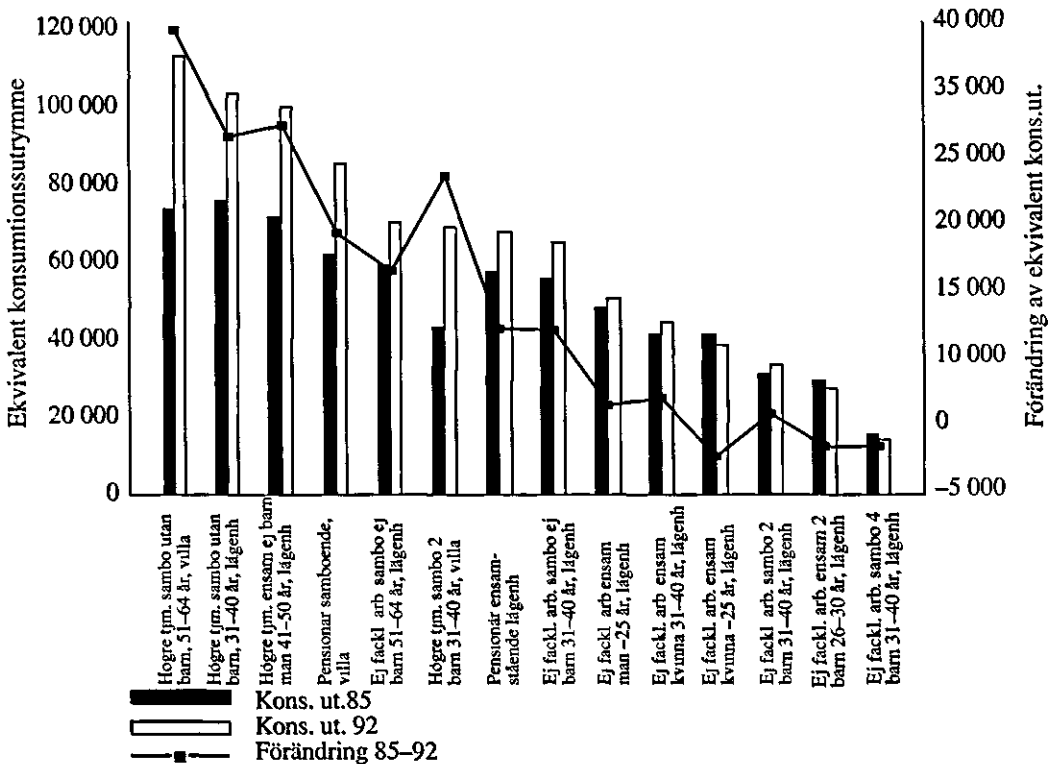
‡ Till gruppen högre tjänstemän räknas här också de fria yrkesutövarna och de med ledande befattningar

för de högre tjänstemännen omkring 100 000 per konsumtionsenhet. Samtidigt hade de med lägst inkomster fortfarande ett konsumtionsutrymme i trakten av 20 000 per konsumtionsenhet.

Figur 2 visar att de absoluta skillna-

derna mellan olika grupper i samhället har ökat. Det betyder dock inte med nödvändighet att också de relativa skillnaderna har ökat. För att belysa de relativa skillnaderna visas i Figur 3 de relativa skillnaderna mellan de olika typfallen. Diagram-

Figur 2 Konsumtionsutrymme per konsumtionsenhet i olika typhushåll samt förändring av konsumtionsutrymme mellan 1985 och 1992.

met visar både ekvivalent disponibel inkomst och ekvivalent konsumtionsutrymme.⁴ Disponibel inkomst och konsumtionsutrymme för de olika typhallen uttrycks i relation till gruppen samboende högre tjänstemän i åldern 51 till 64 år utan barn.

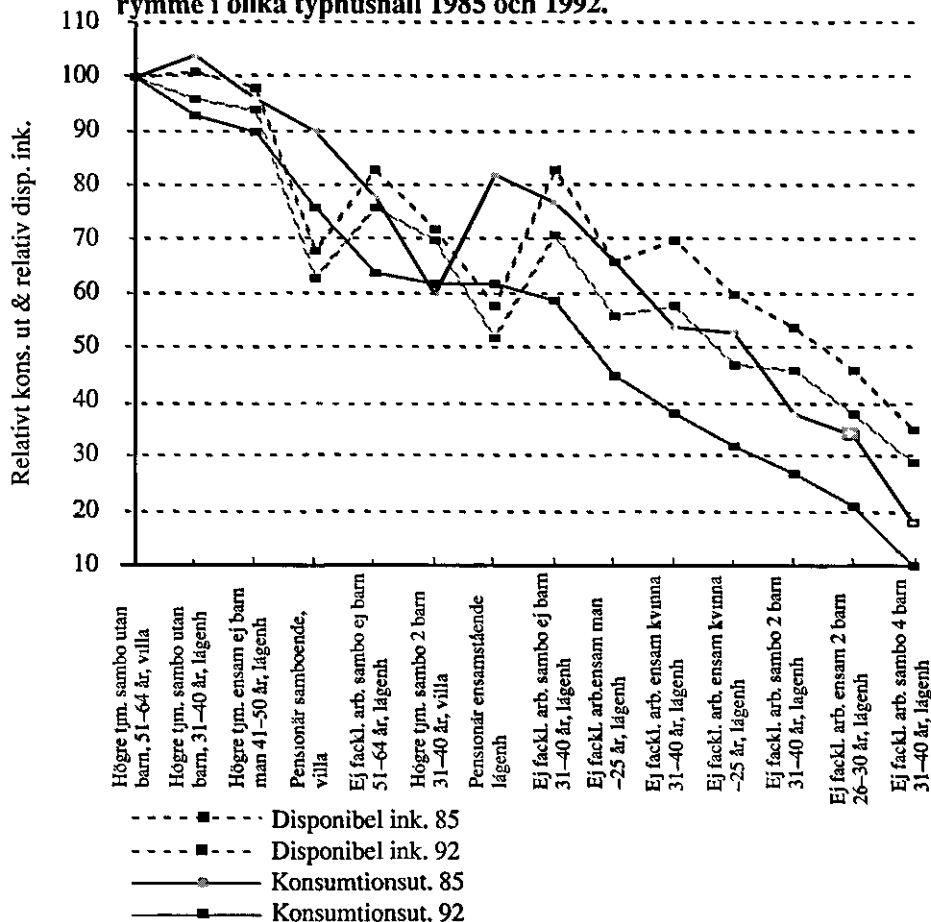
Den relativa skillnaden i disponibel inkomst och konsumtionsutrymme är liten bland dem med högre inkomster. Ser vi till dem med lägre inkomster är det dock klart att konsumtionsutrymme tydligare än inkomsten framhäver skillnaderna. Det framgår också att skillnaderna mellan åren är tydligare när konsumtionsutrymme används. Det visar att förändringar på utgiftssidan har förstärkt effekterna av den ökade inkomstspridningen. Bland de enskilda typhallen är det enbart de högre tjänstemannahushållen med barn som inte försämrat sin relativa position mellan un-

dersökningsåren. Alla andra har inte bara i reda pengar fått se sig distanserade, även deras relativa positioner har försämrats.

Sammanfattningsvis har alltså skillnaderna mellan olika yrkesgrupper, ålders-kategorier, hushållstyper och geografiska regioner ökat mellan 1985 och 1992. Det finns i dagsläget mycket lite som talar för att de allra senaste årens utveckling på något sätt har motverkat denna trend. Det mesta talar för det motsatta. Ökad arbetslöshet slår främst mot de minst kvalificerade och de som inte lyckats få fotfäste på arbetsmarknaden, det vill säga okvalificerade arbetare och ungdomar. Minskade transfereringar drabbar helt naturligt dem

⁴ Beräkningarna för ekvivalent disponibel inkomst är gjorda med samma regressionsmodell som används för beräkningen av disponibel inkomst i *Tabell 1*.

Figur 3 Relativ fördelning av ekivalent disponibel inkomst och konsumtionsutrymme i olika typhushåll 1985 och 1992.

som är mest beroende av dessa. Det drabbar åter de arbetslösa samt pensionärer och barnfamiljer. Vad som möjligtvis kan ses som en motverkande kraft till den tilltagande ojämlikheten är de minskade förmögensvärden som följt i fastighetskrisens spår samt den skärpta fastighetsbeskattningen. Detta drabbar många av de ekonomiskt mest välbeställda. Samtidigt kan det leda till en skärpning av generationsskillnaderna då det framförallt är de som köpte fastigheter under det sena 80-talet och tidiga 90-talet som idag riskerar realisationsförluster.

Trots att skillnaderna alltså ökat dramatiskt så hävdas det i debatten att ytterligare skärpningar av inkomstskillnaderna är nödvändiga för att klara de ekonomiska

problemen. Konkret betyder det att de redan gynnade kategorierna skall få ännu bättre ekonomiska förutsättningar. Samtidigt skall de som drog betydligt mindre nytta av 80-talsekonomin acceptera att hamna ännu mer på efterkälken. Frågan är var den bortre gränsen för ökad ojämlikhet går. När är Sverige nog ojämnt?

Referenser

- Coulter, F A E, Cowell, F A & Jenkins, S P, [1992], "Difference in Needs and Assessment of Income Distributions", *Bulletin of Economic Research* 44 (2), s 77-124.
- Halleröd, B, [1994], *Poverty in Sweden: A New Approach to Direct Measurement of Consensual Poverty*. Umeå Studies in Sociology, nr 106, Umeå universitet.

- Jansson, K, [1994], *Inkomstfördelningen i Sverige 1975–1992*, Statistiska centralbyrån, programmet för inkomster och förmögenhet, Rapport 1994:1.
- Katona, G, [1968], *Masskonsumtion*, Beckmans, Stockholm.
- Mack, J & Lansley, S, [1985], *Poor Britain*, George Allen & Unwin Ltd, London.
- Nolan, B & Whelan, C T, [1995], *Resources, Deprivation and Poverty*, Clarendon Press. (Under utgivning).
- Pollak, R A & Wales, T J, [1979], "Welfare Comparisons and Equivalence Scales", *American Economic Review*, vol 69, s 216–221.
- Runciman, W G, [1966], *Relative Deprivation and Social Justice*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Sen, A, [1983], "Poor, Relatively Speaking", *Oxford Economic Papers*, nr 355, s 153–169
- Sen, A, [1988], *The Standard of Living*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Simmel, G, [1965], "The Poor", *Social Problems*, vol 13, nr 2, s 118–139. (original 1908).
- Smith, A, [1776], *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Everyman Edition, London.
- SOU, [1995], *Skattereformen 1990–1991, en utvärdering*. SOU 1995:104, bilaga 4, Fritzes, Stockholm.
- Taylor, D M & Moghaddam, F M, [1987], *Theories of Intergroup Relations*. Praeger Publishers, New York.
- Townsend, P, [1979], *Poverty in the United Kingdom*, Penguin Books Ltd, Harmondsworth.
- Åberg, R, [1989], "Distributive Mechanisms of the Welfare State – a Formal Analysis and an Empirical Application", *European Sociological Review*, 5 (2), s 167–181.